

Prof. dr hab. inż. arch.

Krzyszyna Guranowska-Gruszecka

Vistula University, Wydział Certyfikacji, Grafiki i Architektury

WSEIZ Wyższa Szkoła Ekologii i Zarządzania

Warszawa 13.11.2023

RECENZJA ROZPRAWY DOKTORSKIEJ

Autor : mgr inż. arch. Piotr Gleń

Tytuł; „Twierdza Dęblin – kierunki

adaptacji XIX-wiecznych fortyfikacji do współczesnych funkcji”.

Rozprawa wykonana na Wydz. Architektury Politechniki Warszawskiej. Promotorem rozprawy jest dr hab. inż. arch. Cezary Gluszek , prof. uczelni; Promotorem pomocniczym dr inż. arch. Kamila Boguszewska.

Zaskakująco pozytywnie zaletą rozprawy jest jej klarowna struktura widoczna już na początku rozważań naukowych. Po streszczeniach w języku polskim i angielskim na początku rozprawy, następuje wielopunktowy wstęp, po nim prezentacja dotychczasowych badań fortyfikacji w Polsce (jako tło), również według działań profesorów Bogdanowskiego, Gruszeckiego , także Mikosa oraz P. Mołskiego czy M. Górskiego i C. Gluszka.

Rozbudowane autorskie prace badawcze mgr inż. arch. Gleń poświęcił Twierdzy Dęblin, która stanowi główny przedmiot tej rozprawy. W następnym rozdziale porównań tej twierdzy z dwoma innymi tj. z Twierdzą Przemyśl i Twierdzą Warszawa pozwoliło na dokonanie porównań, podsumowania i wniosków z tych dotychczasowych prac badawczych.

Sformułowano najważniejsze wnioski z dość obszernego wprowadzenia do rozprawy, wskazując na współczesne potrzeby w dziedzinie ochrony tych historycznych budowli. Intencją autorskich działań badawczych rozprawy jest wprowadzenie stosownych zaleceń dotyczących zarządzania zagospodarowaniem terenu oraz wprowadzenie współczesnych funkcji użytkowych do obiektów pofortecznych. Wobec braku takich działań w dostatecznym stopniu po II wojnie światowej współcześnie niszczyją fortyfikacje z XIX wieku. Jest to wojskowa zabudowa obronna naszych zaborców to jest Rosjan Niemców i Austriaków. Budzą one już potrzebę wykorzystania ich na cele turystyczne, czyli dostosowania do takich właśnie funkcji. Autor załącza interesujące mapy ilustrujące podział Polski między naszymi sąsiadami – zaborcami w XIX wieku. Mimo, że to nasza historia, szczegóły te do tej pory były mało znane.

Wnioski wyciągnięte z tej pracy stanowią przedstawienie zarówno negatywnych jak i pozytywnych cech dotychczasowego postępowania w stosunku do tej historycznej zabudowy.

Część teoretyczna pracy jest oparta na literaturze naukowej (architectura militaris), do której istnieje już dziś wiele opracowań (w pracy liczne cytaty). Nie wiąże się to niestety z racjonalną ochroną konserwatorską tych wyjątkowych budowli.

Dziedzictwo architektoniczne obejmuje bunkry, zamki, miejsca bitew i także miejsca związane z biografiami znanych postaci (dowódców, czy bohaterów wojennych). Oznacza to, że turystyka dotycząca takich miejsc musi uwzględniać podróże po szerszych terenach, by zebrać doświadczenia poznawcze - edukacyjne, czy kulturowe. Pisząc o uzasadnieniu podjęcia tematu Autor zauważa, że analizy tych fortyfikacji stanowią analizę stopniowego rozwoju militarnego obiektów, także rozwoju nowych technologii, Stanowi to niewątpliwie nowe wartości poznawcze.

Biorąc pod uwagę, że obecnie brak programu zagospodarowania wieloprzestrzennych obszarów fortecznych, także brak jasnej sytuacji własnościowej oraz dokumentacji architektonicznej budynków, Autor kształtuje program badań służący zakresowi tej dysertacji. Obecnie brak też uporządkowania terenów zieleni; występują nieuporządkowane działki i system obsługi komunikacyjnej – konieczne do usprawnienia.

Autor podkreśla, że jedynie poprawna adaptacja stwarza szanse na rozwój przestrzeni tworzącej walory krajobrazowe terenów. Wśród sposobów zagospodarowywania podobnych terenów na świecie wymienia: skanseny, parki rozrywki, przestrzenie edukacyjne, wystawiennicze; dostosowywanie obiektów do potrzeb komercyjnych - usługowych. Ma to być promocja twierdzy związanej z historią regionu. Wśród możliwości ukierunkowania tych działań propozycja imprez plenerowych, inscenizacji bitew. To oczywiście trudny, skomplikowany problem. Na razie tereny te wykorzystywane są na aktywny wypoczynek.

Istotą poszukiwań badawczych stał się wybór formy ochrony, zakończony stwierdzeniem, że będzie to „*forteczny park kulturowy*”. Jak pisze Autor w 2019 roku ustalono w Polsce 40 parków krajobrazowych, w tym tylko dwie fortyfikacje. Ustalono natomiast w 2018 roku Gminny program opieki nad zabytkami miasta Dęblin. Spowodowało to współpracę wojska z władzami miejskimi. Sprzyjało jednocześnie promocji twierdzy jako elementu miasta Dęblin, uruchamiając współpracę.

CEL PRACY

Wobec obecnego stanu zagospodarowania i braku procedur naprawczych - w tym rewitalizacyjnych, jednocześnie w kontekście działań jakie są prognozowane z motywami wielokierunkowości założeń projektowych konserwatorskich, architektonicznych, urbanistycznych i również innych ustalono następującą tezę pracy:

„*Adaptacja wieloprzestrzennych założeń architectura militaris jest warunkiem sine qua non ich skutecznej ochrony*”. Uznanie budzi tak konkretne założenie, stanowiące kierunek działań w dalszych badaniach tej dysertacji.

ZAKRES I OBSZAR BADAŃ

Obszar badań podzielono na 3 zasadnicze zakresy badawcze: funkcjonalny, czasowy i terytorialny. Zakres funkcjonalny obejmuje architekturę, urbanistykę, konserwację zabytków i zarządzanie. Zwracam uwagę na zarządzanie, które jest słabą stroną polskiej realizacji planów – wymaga konsekwencji zmierzania do założonych celów. Zakres czasowy to XIX wiek z rysem historycznym wcześniejszych czasów i oczywiście współczesnym stanem zagospodarowania. Zakres terytorialny obejmuje Polskę, twierdze: Dęblin, Warszawa (rosyjskie twierdze), węgierska twierdza Przemyśl.

Uzasadniając wybór twierdz Dęblin – głównego elementu analizy, Autor podkreśla, że jej wartość zabytkowa polega na kompleksowym zachowaniu co ma istotne znaczenie dla krajobrazowych cech tego zespołu.

STAN BADAŃ

Obfita literatura naukowa dotycząca fortyfikacji historycznych, ich stanu i możliwości przerwania stagnacji działań w kierunku ochrony konserwatorskiej, aby doprowadzić do rewitalizacji, powtórnego zagospodarowania na cele potrzebne społecznie, świadczy o realnych współczesnych potrzebach takiego ukierunkowania. Autor zwraca uwagę na różne usytuowanie tych historycznych fortyfikacji: albo jako wielkopowierzchniowe zespoły poza istniejącymi miastami, albo jako część wewnątrz miasta. Skupiając się na najważniejszych zagadnieniach Autor przedstawił określoną problematykę według następującej klasyfikacji;

- historia architektury i urbanistyki fortyfikacji,
- problematyka konserwatorska związana z ochroną wartości zabytkowych
- problematyka zagospodarowania terenów zieleni w pofortecznych założeniach
- problematyka zarządzania obiektami zabytkowymi ,
- problematyka adaptacji obiektów *architectura militaris* do współczesnych funkcji,
- problematyka *Kulturowej Turystyki Militarnej*

Autor przedstawia następnie najwybitniejszych naukowców, którzy w swoim dorobku posiadali liczne publikacje na te tematy: prof. Janusz Bogdanowski, zajmujący się krajobrazem, co było nieprawdopodobnie ważne dla działań adaptacyjnych tych wielkopowierzchniowych zespołów; prof. Andrzej Gruszecki walczący o uznanie jako zabytku fortyfikacji nowożytnych, głównie z XIX wieku. Był założycielem *Towarzystwa Przyjaciół Fortyfikacji*, które na wielu konferencjach popularyzowało konieczność profesjonalnego zajęcia się tymi obiektami

i ochrony ich wartości zabytkowych, kulturowych, niezależnie od faktu, że były to zespoły obiektów budowane przez zaborców w Polsce. Tworzyły jednak poważną część naszej historii. Działania te aktywizowały młodsze pokolenia do współpracy w skali Polski.

W dorobku zespołu prof. Bogusława Szmygina prezesa Polskiego Komitetu Narodowego ICOMOS na rzecz Ochrony i Konserwacji Zabytków zawarte są różnorodne badania dotyczące rewitalizacji. Dotyczą one ochrony wartości w procesie adaptacji obiektów zabytkowych do nowych funkcji, ta działalność Szmygina jest znana i w Polsce i na świecie, jest on także organizatorem wielu konferencji naukowych związanych z taką tematyką.

Wśród przedstawicieli kolejnego pokolenia Autor wymienia Piotra Mołskiego, Marcina Górskiego, Cezarego Głuszka. Przedstawia też interesujące stwierdzenie *Armina Mikosa von Rohrscheidt*, który zajmuje się turystyką militarną. Wynika z jego opracowań, że atrakcyjnym elementem na szlakach turystycznych stały się w wielu miejscach twierdze (fortyfikacje) zlokalizowane po drodze a nie jako punkt docelowy. Autor docenia wartości takiego stanowiska w kształtowaniu dróg turystycznego zwiedzania regionu.

WSPÓŁCZESNE ADAPTACJE FORTYFIKACJI

Przedstawiając przykłady współczesnych adaptacji fortyfikacji Autor prezentuje opisane i zilustrowane przykłady spoza Polski, w tym między innymi Fort Bakkerskil w Holandii, adaptowany na funkcje hotelowe o bardzo starannie wydobytym ukształtowaniu zabudowy i terenu.

Kolejny przykład z Holandii to Fort Kijkduin, tym razem wzbogacony o różne elementy dodane, budzące atrakcyjność miejsca. Stanowią one rodzaj akwarium Morza Północnego, przez którego środek się przechodzi w wydzielonym szkłem korytarzu, czy wprowadzenie nowej funkcji muzeum, co powoduje skutki ingerencji w postaci wielu dodanych elementów architektonicznych – przestrzennych. Skutki tej adaptacji oceniono jako i pozytywne (zachowanie historycznych elementów) i negatywne (zmiany przestrzenne zespołu).

Kolejny prezentowany przykład adaptacji to zamiana fortu na zespół mieszkaniowy o elitarnym charakterze wobec włączenia do niego rozległych terenów dawnego fortu. Zmianie uległo wiele elementów przestrzeni, co jest negatywnym elementem w działaniach konserwatorskich ochrony tego obszaru.

Autor podaje kilka zdecydowanie prawdziwych i potwierdzonych w praktyce nurtów działalności adaptacji tego typu obiektów. Adaptacja tego typu zabytkowych budowli wiąże się z przystosowywaniem ich do współczesnych wymagań użytkowych w zakresie układów funkcjonalnych, przestrzennych oraz infrastruktury technicznej. Skutkuje to podniesieniem i uatrakcyjnieniem funkcji, ale jednocześnie z koniecznością wprowadzenia nowych kubatur, innych niż pierwotne formy zabytków. W przypadku uznania przyszłości użytkowania tych zespołów jako turystyczne i muzealne na pewno konieczna jest ingerencja uzupełnień budowlanych w tkanę zabytkową. Jednocześnie na pewno czego dowodem są przytoczone

w pracy przykłady spowoduje to przyciągnięcie możliwości utrzymania historycznej architektury i także wzbudzi ciekawość wielu osób zainteresowanych tą problematyką.

Z badań literaturowych dokonanych w następnym punkcie rozprawy oraz z wykonanej mapy Polski z tymi obiektami obronnymi: rosyjskimi, niemieckimi czy austriackimi wynika, że Polska w wieku XIX i na początku XX wieku była w Europie krajem o największej liczbie takich militarnych budowli. Dla wyboru zespołów, które miały stanowić materiał porównawczy Autor przeprowadził najpierw badania literaturowe archiwalne, publikacje a następnie badania dokonujących się zmian własne *in situ* na wybranych terenach. Pozytywnie należy ocenić usystematyzowanie tych badań, stworzenie nawet kart obiektów, z odpowiednio opisanymi rubrykami dla analizowanych zagadnień; utrzymania historycznej formy obiektów, stanu obecnego, urbanistycznych oddziaływań, ale także budowlanych czy instalacyjnych. Widać zdecydowanie porównania obecnego stanu tych twierdz ze współczesnymi zasadami czyli dążenie do ustalenia kierunku przekształceń by zaadaptować te budowle dla współczesnych celów funkcjonalnych.

Przechodząc do szczegółowych analiz konkretnych obiektów Autor dokonuje systematyki zagadnień, z tym związanych. Zakłada też m.in. karty obiektów w postaci tabelarycznych szablonów informatycznych, by ujednoczyć analizowane składowe założenia militarnych. Zastosowano też metodę do własnych badań *in situ* oprócz Twierdzy Dęblin także do twierdz Warszawa i Przemyśl. Przedstawiono rodzaj analizy tam stosowanej. Ułatwiło to po opisie ogólnym tych twierdz szczegółowe przedstawienie historii Dęblina, początkowo wsi, zaczynając od 1397 roku, potem nabytego przez bogatych, związanych z władzą królewską właścicieli. Okupacja wojsk rosyjskich to 1794 r. , po czym stał się Dęblin własnością Galicji po trzecim rozbiórce w zaborze Austriackim. Na początku XIX wieku Dęblin był częścią Księstwa Polskiego połączonego z Rosją.

Autor przedstawia dokładnie i barwnie historię tego miejsca. Recenzentka zgłasza propozycję żeby te kolejne elementy i nazwiska ich twórców znalazły się w szerszej publikacji po obronie tego doktoratu. Są to mało znane fakty a jednak tworzące polską historię. Bardzo często bardzo skromnie są opisywane fakty inwestowania w miastach z czasów zaborów, a jednak działo się wówczas dużo i wdrażano wiele inwestycji. Są to absolutnie nowe treści, będące wynikiem badań naukowych literaturowych Autora.

Natomiast w ramach recenzji opiniodawczyni chce tylko wydobyć i przedstawić najważniejsze i najbardziej pozytywne elementy działań inwestycyjnych wyróżniających zdecydowanie ten wielkopowierzchniowy i wielobudynkowy kompleks *architectura militaris*.

Twierdza Dęblin składa się z centralnego Fortu – Cytadeli. Dookoła, jak wskazują załączone w dysertacji ilustracje (rodzaj inwentaryzacji) wyrosło ponad 10 obiektów fortecznych, blokujących drogi dojazdowe do głównej Cytadeli. Doceniając wartości krajobrazowe miejsca, zakola rzeki, kompozycji urbanistycznej, ale i śmiałego rozmieszczenia wszystkich budynków, bardzo pozytywnie należy ocenić kompozycję urbanistyczną

rozmisszczenia wzniesionych tu, i w większości istniejących do dziś, elementów zagospodarowania.

Dęblin był w okresie zaborów miastem gospodarczo związanym z innymi strukturami miejskimi zaborców. Autor podaje lata 1874-1877, kiedy rozpoczęto na okupowanych terenach dawnej Polski budowę Kolei Nadwiślańskiej, a w latach 1882 – 85 kolei Iwangorodzko-Dąbrowskiej.

Przebudowa kolei - modernizowanie do normalnego rozstawu szyn nastąpiło po I-ej wojnie światowej, Twierdze zamieniono na obóz oszańcowy (7 fortów) w odległości 3 km od Cytadeli. Sprawdziło się takie rozmieszczenie w czasie ataków niemieckich w 1914 roku. Natomiast w czasie II wojny światowej twierdza nie miała znaczenia. Funkcjonowały bowiem już zupełnie inne technologicznie zasady walki i obrony. W czasie II wojny światowej wykorzystano zabudowę Twierdzy Dęblin na koszary wojskowe a potem jako rodzaj obozu jenieckiego.

Korzystając z opracowanej przez siebie karty obiektów Autor dokonuje następnie bardzo wnikliwej analizy stanu obecnego całości kompleksu fortyfikacji Dęblin, analizując i podając kolejne sposoby użytkowania elementów tego fortu na podstawie archiwaliów, istniejących opracowań naukowych (m. in. kierowanych przez A. Gruszeckiego z lat 90-tych) potem własnych działań *in situ*. W odniesieniu do poszczególnych budowli następuje uzupełnienie kart budynków, także ich treści, w tym oceny w jakim stopniu zachowane są elementy zabytkowe, jaki jest stan zniszczenia obiektów architektonicznych. Przy okazji zebrano informacje na temat stanu własności poszczególnych budynków; okazało się, że jest też prywatny fort.

Podsumowując tę część analityczną rozprawy ocenić należy bardzo pozytywnie przyjęte przez Autora metody badawcze, stanowiące wręcz rodzaj wzorca w jaki sposób osiągać porównywalny materiał badawczy docierając do faktów drogą stopniowego poszerzania analizowanej problematyki, usystematyzowanej na wstępie. Zamieszczone w II tomie rozprawy ilustracje wykonane bezpośrednio na miejscu, dopełniają w sposób przekonujący informacje o różnych problemach architektury fortecznej. Szczegółowy opis Cytadeli zajmującej centralne położenie w tym zespole i fortów rozmieszczonych wokół Cytadeli, ilustrowane zdjęciami i własnymi rysunkami Autora stwarzają klarowny przekaz o zarówno układzie urbanistycznym tej *architecture militaris*, jak też o fragmentach zastosowanych założeń obronnych.

Drugi tom rozprawy stanowi imponujący zestaw zarówno dokładnie przedstawionego stanu istniejącego trzech twierdz (Dęblin, Przemyśl i Warszawa) w postaci planów, jak i układów urbanistycznych wielkoprzestrzennych tych zespołów wraz z licznymi fortami. Materiał ten jest autorskim wynikiem badawczym P. Glenia oraz wykonanych *in situ* zdjęć obecnego stanu zachowanych elementów fortecznych. Wiele z tych ilustracji prowokuje wręcz

swoją atrakcyjnością przestrzenną do lepszego udostępnienia tych obiektów zabytkowych dla ludzi – dla szerszych grup społecznych poprzez adaptację na funkcje tym ludziom potrzebne.

Po II wojnie światowej zaczęto przystosowywać tę zabudowę do ówczesnych potrzeb jak: koszary, schrony, magazyny itp. Współcześnie zachowane obiekty tego rodzaju muszą się zmierzyć z problematyką adaptacji na potrzebne funkcje.

Recenzentka pragnie przytoczyć śmiałą krytykę stanu istniejącego wyrażoną przez Autora we wnioskach podsumowujących wielonurtowe badania naukowe. Przede wszystkim: *występuje brak spójności w zagospodarowaniu, brak relacji między obiektami, co stwarza zagrożenie dalszej egzystencji obiektów składowych tej fortyfikacji. Zróżnicowana sytuacja własnościowa powoduje brak możliwości identyfikacji. Kilka z fortów i Cytadela posiadają nowe funkcje, ale nie wiąże się to z dbałością o stan zachowania wartości zabytkowych. Są to, jak pisze Autor próby wykorzystania dzieła fortecznego na inne cele ale nie ma nic wspólnego z zachowaniem historycznych walorów. Sposób obchodzenia się z fortyfikacjami obejmuje także architekturę innych analizowanych fortyfikacji. Biorąc pod uwagę że Polska, jak podaje Autor, zwłaszcza w XIX wieku była krajem, gdzie występowało najwięcej takich budowli zachowanie tej wyjątkowej, indywidualnej architektury jest warte wysiłku i upowszechnienia jej wartości.*

Dysponując oprócz Twierdzy Dęblin autorskimi materiałami analitycznymi do twierdz Przemyśla i Warszawy przytoczono w rozprawie kilka przykładów adaptacji budowli fortecznych, głównie na cele rekreacji zabudowy towarzyszącej funkcjom mieszkaniowym.

Podsumowując Autor zwraca uwagę, że bez interwencji pomagającej utrzymywać tę historyczną architekturę będzie ona niszczona chociażby przez katastrofy pogodowe. Niezbędne wobec tego są dalsze analizy możliwości inwestycyjnej. Proponuje przy tym działania adaptacji dla pojedynczych fortów i innych obiektów oraz dla całej Twierdzy Dęblin jako wielobudynkowego zespołu. Ułatwi to działania zarządcze całości, w tym poszczególnych fortów. Dowodzi to prawdziwości przyjętej tezy, że w tym przypadku tylko adaptacja wieloprzestrzennych założeń może skutecznie chronić wartości zabytkowe fortyfikacji twierdzy Dęblin. Nie wystarczy przyjęcie funkcji turystycznej dla pojedynczych obiektów, co jak stwierdzono w oparciu o doświadczenia daje ochronę zabytku na krótki czas.

WNIOSKI KOŃCOWE, PODSUMOWANIE

Niniejsza rozprawa doktorska mgr Piotra Glenia spełnia wszelkie wymogi pracy naukowej mieszczącej się w dyscyplinie naukowej inżynierjno-technicznej – architektura i urbanistyka.

Tematyka bardzo ważna: z jednej strony dotyczy zagadnień konserwatorskich związanych z ochroną zabytkowych pozostałości dawnych fortyfikacji na ziemiach polskich, z drugiej strony adaptacji tych wielkopowierzchniowych struktur fortecznych jako ciągów turystycznych dla

współczesnych celów rekreacyjnych. W wyniku dokonanych bardzo skrupulatnie badań ustalono brak dbałości o stan techniczny historycznych cytadeł czy fortów wokół. Adaptacja tych pojedynczych budynków na współcześnie potrzebne funkcje nie sprzyja działaniom konserwatorskim. Wśród różnych podawanych przykładów realizacji tych zmian Autor podaje przykłady z Holandii zastosowania turystyki w ramach regionu, gdzie poszczególne elementy tych fortyfikacji czyli np. pojedyncze forty traktowane są jako zwiedzane obiekty „po drodze”. Podnosi to atrakcyjność adaptacji tych obiektów.

Obok wskazania właściwej drogi do rewitalizacji tych zespołów zabudowy, obecnie nie remontowanych, niszczących, Autor dzięki podjęciu ustalonych metod badawczych znalazł i opisał bardzo wiele nowych, jeszcze nie znanych i nie popularyzowanych elementów rozwojowych. Jest to rozwój wiedzy o historycznych faktach Twierdzy Dęblin i także Przemyśl i Warszawy. Podając wyniki rozszerzonych badań tych twierdz scharakteryzowano wiele nowych faktów, zjawisk, poszerzając wiedzę o egzystencji i także stopniowym rozwoju terenów pofortecznych – temat w małym stopniu wcześniej popularyzowany w kontekście ochrony tej architektury jako historycznej zabytkowej.

Mając na uwadze zarówno wypracowanie przez mgr Piotra Glenia własnych autorskich metod badawczych, dostosowanych do potrzeb tej dysertacji, indywidualizm tematu, również dbałości o prawdziwe przekazy polskiej historii, w tym także mniej dziś znanej z XIX wieku, recenzentka proponuje przyjęcie tej pracy jako rozprawy doktorskiej z wyróżnieniem.

Przemawia za tym również zakres opracowania podany w II-gim tomie, zawierający część ilustracyjną w postaci szkiców planów poszczególnych fortów, ale także blisko 80 fotografii ilustrujących historyczne fragmenty budowli fortecznych i widoki krajobrazowe oraz wizje dokumentów konserwatorskich, czy wcześniejszych dokumentów graficznych. Zarówno bibliografia jak i spisy rysunków czy tabel zamykają tę bardzo interesującą rozprawę.

Poszerzenie metod badawczych w celu uszczegółowienia badań, czy analiz innych twierdz poza Dęblinem, w celach porównawczych, także analiz w skali całej Polski, w tym wielopowierzchniowych układów zespołów fortecznych okazały się najlepszym wielonurtowym działaniem prowadzącym do skutecznej realizacji założonej tezy.

Nowatorskim elementem jest także przedstawienie obiektów fortecznych na mapie całej Polski z uwidocznionym podziałem różnych przynależności tych ziem w XIX wieku. Badania kierunków adaptacji twierdzy Dęblin do współczesnych potrzeb doprowadziły do zaprezentowania pogłębionej wiedzy o rozwoju układów fortyfikacji w granicach naszego kraju i wskazało możliwości skutecznego utrzymania walorów historycznej zabudowy.

Prof. dr hab. Inż. arch. Krystyna Guranowska-Gruszecka